

Dr Gordana JOVIĆ-KRIVOKAPIĆ

SVEDOK I ISTORIČAR
Povodom knjige Jelene Guskove,
Istorija jugoslovenske krize (1990–2000), I–II,
Izdavački grafički atelje „M“ (ИГAM) Beograd 2003,
str. 467+516

Knjiga retko može da „pobegne“ od svoga autora, da razdvoji svoju sudbinu od njegove sudbine. Iskustvo govori da se to događa samo izuzetnim knjigama. Bez pokušaja da definišemo koje su to „izuzetne“ knjige, možemo reći da će ovoj knjizi to teško poći za rukom. Autor će zbog svog poznatog angažmana važiti za pristrasnog svedoka i tumača događaja o kojima govori, a knjiga će samo potvrđivati to viđenje. Sasvim sigurno do prvog ozbiljnog „revizionističkog talasa“ kada se o događajima bude sudilo i na osnovu posledica, i posebno kada se „rešenja“ jugoslovenske krize u regionalnom kontekstu budu poredila sa rešenjima u drugim, sličnim (starijim, istovremenim ili mlađim) kriznim delovima određenih regiona (npr. Bliski istok – „rešenje“ palestinskog pitanja, „rešavanje“ kurdskog pitanja).^{*} Bez obzira na ovakva viđenja i predviđanja, izvesno je da ova knjiga ima jasno „prosrpsko“ obeležje i da je ono prisutno na različitim nivoima posmatranja i tumačenja: od lokalnog do evropskog i globalnog, posebno kada se posmatra i tumači ljudska priroda u politici i ratu. Ovo „prosrpsko“ kažemo zato što je to „podela“ koja funkcioniše i koja se za sada čini nepomerljivom. Sve to jako umanjuje ogroman ekspertski, istraživački i intelektualni napor uloženi u ovaj ambiciozan projekat: zanimljiv konceptijski (ukoliko se ne upadne u zamku i način na koji je knjiga nastajala identifikuje sa koncepcijom), originalan metodološki i na neki način impresivan po rasponu sadržaja (što je u vezi s koncepcijom). Istini za volju, danas se svi poduhvati/projekti, naročito oni koji se bave „jugoslovenskom krizom“ iz globalne perspektive, smeštaju u ove (ili malo šire) vremenske okvire. Lična pozicija autora između kritičkog stava prema balkanskoj politici (region jugoistočne Evrope) vlastite zemlje (Rusije) i nekritičkog stava prema politici zvaničnog Beograda,

* Vidi metod koji primenjuje N. Čomski u: *Novi militaristički humanizam. Lekcije Kosova*, "Filip Višnjić, Beograd 2000, str. 218.

pre svega Slobodana Miloševića, i prema „ponašanju“ Srba uopšte (krajiški Srbi, bosanski Srbi), početna koncepcija i primenjena metoda – učinili su da autoru izmakne mnogo od objektivnosti i intelektualne ubedljivosti. To se dogodilo i pored u velikoj meri pažljivo utvrđenih i (u vremenu i prostoru) pouzdano smeštenih podataka i činjenica, poređanih u osam hronoloških nizova, koji ne korenspondiraju sa kauzalnim (uzročno-posledičnim) vezama, ili nizovima kako ih je autor uspostavio. Daćemo u daljem tekstu dva primera autorovih „viđenja i tumačenja“ događaja, gde se to vidi, zapravo gde se vidi njena metoda koju smo nazvali „metodom koja proizvodi poluistine“. Pri tom, jedan primer iz Republike Srpske Krajine jeste „poluistina“ čije „razjašnjenje“ ide u prilog autorovom „viđenju i tumačenju“ događaja, a drugi primer iz Bosne i Hercegovine potpuno ruši princip hronologije i kauzalnih veza, da bi se postiglo „određeno viđenje i tumačenje“ i za njega nema razjašnjenja, sem autorove pristrasnosti. Kao i čitava armija eksperata, stručnjaka i naučnika – autora brojne stručne i naučne literature – nažalost, i J. Guskova ima predubedenja i predrasude. Kažemo „nažalost“ zato što je reč o autoru koji Srbe (i ostale jugoslovenske narode) nije posmatrao samo iz „ptičije perspektive“, već je svoj pogled dobro, i iz blizine, fokusirao na njih. (Inače, ono što je za sve nas, pripadnike pojedinih naroda bivše Jugoslavije i mešane-Jugoslovene, bilo nesreća i tragedija, agonija nestajanja jedne države i društva – za dobru većinu ovih autora je tek „jugoslovenska kriza koja je zahtevala sređivanje prilika u jednom regionu“. Emocionalno savlađivanje ovog „nepremostivog jaza“ od „naše lokalne tragedije“ do „globalnih rešenja“ još jedne „krize“ teško je čak i za najhladnije naučničke glave sa naših prostora.)

Profesionalni istoričar, kao rukovodilac Centra za izučavanje savremene balkanske krize pri Slavističkom institutu Ruske akademije nauka, ekspert u Savetu za međunarodne odnose ruske Dume, ali i kao ekspert za Balkan u štabu mirovnih snaga Ujedinjenih nacija u Zagrebu, (Unprofor), autorka je bila u dobroj poziciji da bude svedok istorijskih događanja i u malim lokalnim sredinama ratom zahvaćenog južnoslovenskog prostora, i u nekim centrima moći od evropskog pa i globalnog značaja. Tu je njeno svedočenje za neka događanja jedan od izvora prvog reda: na primer, prisustvo zasedanju Komiteta za međunarodne odnose Vrhovnog sovjeta „kada su razmatrani razlozi zbog kojih se Rusija priključila međunarodnim sankcijama protiv Srbije i Crne Gore“.¹ Zatim je tu izuzetno važan boravak u Hrvatskoj (i Krajini) tokom 1994. godine u svojstvu eksperta za Balkan u mirovnoj misiji UN u Hrvatskoj. Ovaj boravak je autorki omogućio, što je sasvim vidljivo u knjizi, da produbi svoje spoznaje o

¹ J. Guskova, *Istorija jugoslovenske krize 1990–2000*, 2, Beograd 2003, str. 254–334. Glava III, „Rusija i kriza na Balkanu: Nova koncepcija bezbednosti ili slabost strategije“, u celosti. Ima nekoliko primera gde je autor svedok/učesnik događanja.

situaciji u Hrvatskoj (i Krajini), da stekne neposredan uvid u prilike „na terenu“, u lokalnim sredinama, dođe u kontakt sa istaknutim ljudima iz tih sredina, zabeleži značajna svedočenja o događajima i prilikama, o njihovoj percepciji i tumačenju okolnosti i uzroka izbijanja rata, njegovog trajanja. Usput, može se zaključiti da se u tim razgovorima/intervjuima jedino o budućnosti nije govorilo. I možda najvažnije, rad u mirovnoj misiji UN u Hrvatskoj (i Krajini) omogućio je autorki pouzdan uvid u način rada organizacije koja je bila glavni posrednik između ljudi iz malih seosko-varoških sredina ratom zahvaćenog prostora i „velike politike“. Dakle, još jedan važan posrednik posle zvaničnog Beograda i Slobodana Miloševića, koji je, po našem saznanju i mišljenju, imao sadržajnije i objektivnije uvid u situaciju „na terenu“ na celini jugoslovenskog prostora od Beograda, ali koji nesporno u izvesnim situacijama nije bio nepristrasan i neutralan.²

Dvotomni tekst Jelene Guskove od nepunih 1000 strana, očitо skraćivan, štampan je u ediciji „Dokument“, koju pod uredništvom Miroslava Toholja objavljuje Izdavačko-grafički atelje „M“ (ИГAM). Ako dobro cenimo stvar Miroslav Toholj je pokrenuo ovu ediciju pre desetak godina kada je (1996) objavio knjigu Mila Paspalja „Album iz Krajine“. U ediciji je poslednjih godina objavljen Konstantin Nikiforov, „Između Kremlja i Republike Srpske“, zatim tekst samog Toholja „Sveti ratnici i rat u Bosni i Hercegovini“, i pre svega dve knjige Jevgenija Primakova, „Godine u visokoj politici“ i „Osam meseci plus...“. Urednik je izazvao senzaciju na Beogradskom sajmu knjiga krajem oktobra 2004, objavivši u ovoj ediciji knjigu Radovana Karadžića, ne onu koju je dugo najavljivao pod naslovom „Politički članci, beleške i eseji o srpskom nacionalnom pitanju. Ratna prepiska“ (Beograd 2004), već čistu fikciju pod poetskim nazivom.

Dvotomna *Istorija jugoslovenske krize 1990–2000* očevidno je spoj autorovih dosadašnjih istraživačkih i intelektualnih napora datih u lancu knjiga nastalih tokom decenijskog praćenja „jugoslovenske krize“ i pokušaja da se ona objasni. Tu su sledeće knjige i brošure: „Od totalitarizma ka demokratiji – prvi rezultati višestranačkih izbora“ (1991), „Politički pejzaž nove Jugoslavije“ (1995), „Nove države na Balkanu – prvi koraci na putu nezavisnosti“ (1996), „Rešavanje na Balkanu – od Briona do Dejtona“ (1998), „Ratni sukobi na prostoru bivše Jugoslavije krajem XX veka – hronika“ (1999), „Kriza na Kosmetu

² „Danas“, četvrtak 15. jul 2004, str. 16–17, „Zaštićene zone su bile demagogija“, Ekskluzivni intervju sa Jasuši Akašijem, predsednikom japanskog Centra za sprečavanje sukoba, nekadašnjim specijalnim predstavnikom Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija u bivoj Jugoslaviji. Citat: „U Bosni smo se otvorentije nego bilo kad pre toga suočili sa sudbinskom dilemom – da li su mirovne trupe UN stvarno mirotvorci ili ratnici, odnosno intervencionistička vojna sila“. J. Guskova u svojoj knjizi navodi još jedan (od nekoliko) Akašijevih istupa „mimo struktura UN-a“ („Politika“, 8. jul 1996, Beograd, „Akaši: Masakr na Markalama počinili Muslimani“).

– istorija i sadašnjost“ (1999) i „Ruska politika u balkanskim zbivanjima“ (2003). Navodimo ovaj lanac knjiga zbog očite činjenice da su one kao celine inkorporirane u delo koje je pred nama i da čine njegove pojedine delove. To je razlog zbog kojeg možemo govoriti o nekim njenim očevitim nedostacima i manama, koji nagoveštavaju zaključak da uopšte ne može biti reči o „sintezi“ naučnih istraživanja, o kvalitativno novoj celini, o novom sintetičkom pogledu na sadržaj koji J. Guskova naziva „istorijom jugoslovenske krize 1990–2000“. To naravno ne znači da knjiga nema svoje duboko opravdanje i smisao, i da će biti odlično polazište i za druge istraživače ove teme i za autorovo dalje posmatranje našeg prostora.

Šta stoji iza naslova *Jugoslovenska kriza 1999–2000*, „čini se, dosta je jasno. To je pogled na Balkan, dakle na region od izuzetne važnosti za Rusiju (i SSSR) tokom dugog vremenskog perioda. Srpski istoričar M. Ekmečić veli da se Rusija 200 godina dokazivala kao „velika sila“ upravo na Balkanu“.³ Naravno, imala je tu i druge interese. Način na koji J. Guskova upotrebljava istoriju u formi „pouka istorije“ dobra je potvrda ove fine misli našeg istoričara. Trebalo bi jako puno zažmuriti pa ne videti, iz „pouka istorije“ koje nam prezentira Guskova, da se upravo na Balkanu pokazivala i dokazivala i ruska slabost (ili nemoguć) da se održi i traje kao „velika sila“. Osim toga, Rusija je često bila „odsutna“ sa Balkana, što takođe potvrđuje autorka knjige kada „upotrebljava“ istoriju da bi objasnila sadašnjost. I ne nezanimljiv detalj za sadašnjost – Nikola Pašić je govorio, u trenutku stvaranja Jugoslavije, da se to događa „možda baš zbog odsustva Rusije“.⁴ U glavi III (druga knjiga) pod naslovom „Rusija i kriza na Balkanu: nova koncepcija bezbednosti ili slabost strategije“, J. Guskova nam na maestralan i ubedljiv način prikazuje „povratak“ „nove diplomatije nove Rusije“ na Balkan, po njoj duboko pogrešan i na kraju neuspešan. On je ugrozio tradicionalno srpsko-rusko prijateljstvo. Njena osnovna misao, koja se provlači u celom tekstu, a posebno je razrađena u navedenoj glavi, i koja se u dramskoj formi fokusira u opisu zasedanja u Komitetu za međunarodne odnose Vrhovnog sovjeta (5. juni 1992), kada su razmatrani razlozi zbog kojih se Rusija priključila međunarodnim sankcijama Srbiji i Crnoj Gori – jeste misao o „vekovnom prijateljstvu srpskog i ruskog naroda“. Ta misao, usudujemo se da kažemo, slabo korenspondira sa našom naukom, pa i sa našim glavama. To naravno ne znači da toga „prijateljstva“ u raznim oblicima nije bilo u istoriji, i da se sama istorija ne bavi emocijama. U „istoriji jugoslovenske krize 1990–2000“ to prijateljstvo se nekako „namestilo“ kao deus ex machina, ali nije pro-

³ M. Ekmečić, *Ogledi iz istorije*, Zbornik radova, Beograd 2002, str. 499, M. Ekmečić, *Dijalog prošlosti i sadašnjosti*, Zbornik radova, Beograd 2002, str. 509.

⁴ G. Krivokapić, *Rusija u Pašićevom projektu spoljnopolitičke orijentacije nove jugoslovenske države u jesen 1918. godine*, Tokovi 1–2, Beograd 1993, str. 5–11.

funkcionisalo. Ostaje pitanje – zašto? Možda je baš „predrasuda“ da „prijatelj“ ne može da čini zločin, već da može biti samo žrtva, sprečila J. Guskovu da prodre do odgovora na ovo pitanje. Nije da se Rusi nisu trudili i nije da ih je svet u tome sprečavao. Naravno, ostaje pitanje da li je za Rusiju imalo smisla zadobiti nešto malo u trenutku kada se gubilo tako mnogo, i gde su veze sa Srbijom bile deo još starijeg sistema odnosa, iznutra i spolja, od onog koji se napuštao. Ono što je za Rusiju bilo pitanje prioriteta njene spoljne politike za Srbiju, kojom je upravljao Slobodan Milošević, bilo je pitanje „opstanka“.

Ako postoji mogućnost da se jezgrovito iskaže ono o čemu se govori na mnogo mesta u ovoj obimnoj knjizi – a to je razmatranje i tumačenje politike „nove diplomatije nove Rusije“ na Balkanu i u svetu uopšte – onda bi se reklo da je smisao te politike manje želja da se „nasledi“ i očuva pozicija nekadašnjeg SSSR-a, a mnogo više želja da se nastave i očuvaju neke važne institucije i principi postojanja i funkcionisanja međunarodnih odnosa i politike, pre svega Ujedinjene nacije. Zato ruska politika na kriznom „zapadnom Balkanu“, više nego što se želelo u Moskvi, liči na podržavanje režima Slobodana Miloševića i njegove klijentele.

Nasuprot tome, osnovno viđenje – polazište autorke, jeste misao o vrednostima tradicionalnog pravca i prostora oprobavanja ruske spoljne politike, prostora sa „dubokim strateškim smislom za Rusiju“, i u tome misao o vrednostima tradicionalnog rusko-srpskog prijateljstva. Drugo njeno osnovno viđenje – polazište je misao o „pravednosti“ srpske borbe za očuvanje svog nacionalnog prostora. Jedino je nejasno njeno viđenje zločina i ljudi koji su počinili te zločine, na putu „očuvanja“ svog nacionalnog prostora. Kod autorke se jasno uočavaju tendencije za uspostavljanjem „simetrije zločina“, u srpsko-hrvatsko-muslimanskom trouglu, pa time i „simetrije odgovornosti za zločine“, dobro poznato rešenje na našim prostorima posle 1945. godine. Naše je mišljenje, sem što je banalizovalo zločin, da je to „rešenje“ imalo najnesrećnije posledice, koje su se „vukle“ do novog nacionalističkog obračuna na ovim prostorima 1990-ih godina.

Ova osnovna viđenja – polazišta predstavljaju podlogu kritike spoljne politike Borisa Jeljcina i Andreja Kozirjeva, novog ministra spoljnih poslova. Portret A. Kozirjeva je mala studija „o ljudskoj prirodi u politici“ i spada među najupečatljivije, najubedljivije, najmarkantnije stranice knjige. To je portret čoveka oko koga se plela, a i on sam je učestvovao u tome, velika svetska politika. Zaključujemo da poređenje Neseljrode – Gorčakov iz istorije odgovara poređenju Kozirjev – Primakov iz savremenosti. Detaljno je izložen i protumačen, u izrazito kritičkom tonu, odnos Jeljcina i Kozirjeva. Ovo spominjemo ne samo radi važnosti i uzbudljivosti najboljih stranica ove studije, već pre svega da bismo došli do možda najzanimljivijeg pasusa knjige, jezgrovite skice razu-

mevanja spoljne politike Jeljcina, na najopštijem nivou i posebno na „balkanskom pitanju“. Tu se vidi tačka na kojoj su se dodirivale ruska i američka spoljna politika uopšte (pa i na Balkanu), kao i činjenica da je Jeljcin „upotrebio“ Kozirjeva, a ne obrnuto. Čini nam se važnim da to citiramo: „Odnos snaga u svetu sebi je predstavljao dosta primitivno“, veli Jelena Guskova, „s jedne strane Sovjetski Savez i Zapad, koji su po njegovim rečima, 'dosta razvijene civilizacije', a s druge strane – učesnici međunacionalnih konflikata, to jest 'male zemlje' i 'male narodnosti'. Iz toga je predsednik zaključio: 'Ako hoćeš da opstaneš – gasi lokalne konflikte'. ...O situaciji na Balkanu predsednik je malo šta dao. Njegova rasuđivanja o 'slojevima' razloga konflikta veoma podsećaju na zbrku u glavi (njegovog) ministra“. Posle opisa „prvog sloja“ razloga konflikta koji se svodi na poređenje dva modela, Jugoslavije i Sovjetskog Saveza, sledi opis „drugog sloja“. „Kao drugi 'sloj' pozadine sukoba“, veli Guskova, „predsednik iz nejasnih razloga pominje odnose Rusije sa drugim velikim silama. Kada se Sjedinjene Američke Države i Rusija dogovaraju o zajedničkim akcijama, piše Jeljcin, onda to dovodi do formiranja zajedničkog stava međunarodne zajednice. 'Pa ako neko ide protiv te volje' – sankcije su neizbežne. Takav pristup u svetskoj politici postao je moguć samo sada, zahvaljujući novoj ruskoj politici'... 'Nametati surova rešenja – to je takođe pozicija, to je takođe linija ponašanja, ali do određene granice'. Gde je, pak, granica u slučaju bivše Jugoslavije – Jeljcin nije objasnio. Očigledno, i Kozirjev se plašio da je zacrta, jer bi u tom slučaju morao negde da se zaustavi“. Noam Čomski u knjizi o „novom militarističkom humanizmu“ koji razmatra na „lekcijama Kosova“ veli da se događanja iz 90-ih godina prošlog stoleća unutar NATO-a i „pod evropskom jurisdikcijom“ nastavljaju i da pružaju upečatljivu ilustraciju (ali ne i jedinu) odgovora koji tzv. prosvেćene države daju na pitanje „kako treba da reagujemo na događaje u nezanimljivim mestima“. I daju odgovor da treba da reaguju tako što će povećati surovost. „Takvi elementi stvarnog sveta danas postavljaju neka prilično ozbiljna pitanja o Novom Humanizmu“, veli Čomski, »čak i ako usvojimo doktrinu „promena kursa“ i složimo se da izbrisemo istoriju i njenu lekciju o institucijama moći koje su vladale suštinski bez ikakvog izazova, slobodne da rade „ono što smatraju ispravnim“.⁵

Iako je razmatranju „jugoslovenske krize 1990–2000“ dala širok okvir, rusku perspektivu njenog viđenja, rusko tumačenje i politiku, suprotstavljajući tome tradicionalne principe ruske politike na Balkanu – J. Guskova je potpuno svesna da postoji još širi okvir svega toga, u trenucima kada razmatra položaj Rusije spram SAD kroz status „kljent države“.

Iz osnovnih viđenja i tumačenja „jugoslovenske krize 1990–2000“ proizilazi osnovna (i posle izvedena) koncepcija rada, složenog u osam celina. U

⁵ N. Čomski, *Novi militaristički humanizam, lekcije Kosova*, Beograd 2000, str. 13.

uvodu i prologu, Guskova se bavi situacijom koja je prethodila izbijanju rata u Hrvatskoj i Bosni. To je zapravo razmatranje okolnosti i uzroka raspada jugoslovenske federacije koje ona vidi u krešendu: problemi, pa kriza federacije, uvećavali su se i vodili izbijanju konflikta i rata koji je dobijao sve surovije oblike. Između konflikta i izbijanja rata ona smešta „nemoć Evrope i sveta“ da razreši tu situaciju, a može se zaključiti, premda to ne sugerije otvoreno, da misli i na nemoć, pre svih Srba, da se snađu u toj situaciji. Prilično je konvencionalno razmatranje najopštijih uzroka rata (uspon nacionalizma u svetu), kao i citiranje niza domaćih i stranih autora (od političara do naučnika) o uzrocima jugoslovenske krize, konflikta i rata. Taj metod je praktičan da se „uđe“ u srž problema, premda ne daje uvek rezultate. Ovo kažemo zbog toga što se uopšte ne citiraju autori koji su analizirali dubinske faktore i tzv. situaciju / okolnosti izbijanja rata, a koji kažu da ništa nije nagoveštavalo tako duboku krizu, konflikt, pa rat (npr. Silvano Bolčić).

Uvodna poglavlja se završavaju opisom „malog rata sa velikim posledicama“, to jest ratom u Sloveniji, gde se posebno uočava, ono što je inače primećeno odmah, medijski deo rata koji je, sugerije nam se, bio važniji od stvarnog dela.

Drugo i treće poglavlje (koje čine celinu prve knjige) bave se početkom sukoba / konflikta u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini i njihovim prerastanjem u rat. Okosnicu obe glave (glava II: „Odvajanje Hrvatske. Srpsko pitanje“ i glava III: „Bosna i Hercegovina. Borba za podele“) čine čvrsti hronološki nizovi koji bi trebalo da sugeriju i uzročno-posledični niz. Već je oštro odvajanje glave II (koja se odnosi na Hrvatsku, a u drugoj knjizi ima manji nastavak) od prethodnih uvodnih glava učinilo da se razbije uzročno-posledični lanac događanja, odnosno da se ograničeno vide i protumače događanja u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini. Ono je onemogućilo da se nastanak „zajednice opština“ srpskog karaktera, pa Srpske autonomne oblasti Krajine, Republike Srpske Krajine (RSK) u Hrvatskoj sagleda u opšte jugoslovenskom kontekstu i uslovljenosti. Metodom „izdvojenih hronologija“ autorka sugerije da su tok događaja u Hrvatskoj i izdvajanje RSK iz nje bili primarno uslovljeni dubokom, tokom istorije nastalom, opterećenošću srpsko-hrvatskih odnosa na toj teritoriji i izdvajanjem Hrvatske iz Jugoslavije, odnosno njenim „i unutrašnjim i spoljnim“ oštrim antijugoslovenskim zaokretom. Smatramo da je treći važan uzrok/razlog nastajanja RSK-a, koji izmiče zbog metoda i rasporeda sadržaja (strukturiranja knjige), upravo poremećaj odnosa snaga u jugoslovenskoj federaciji, flagrantan pad moći federalne vlasti i početak otvorenih secesija u Sloveniji i na Kosovu. Zato se čini da su Srbi u Hrvatskoj bili ti koji su proizvodili događaje u odnosu na Hrvate, a ne samo oni koji su pratili procese na opštejugoslovenskom planu. To je važno za procenu i ocenu njihove odgovornosti. U drugom poglavlju je vrlo ubedljivo prikazana, metodom „sinhrone hronologije“, duboka povezanost

i uslovljenost događanja na podjeljenim teritorijama Hrvatske, u RSK i na teritoriji pod kontrolom hrvatske vlasti, i to primarno na motivu antisrpske propagande i progona Srba „na teritoriji pod kontrolom hrvatskih vlasti“. To je ono što je ubrzo nazvano ugrožavanje ljudskih prava i etničko čišćenje. Uočeni su i praćeni svi bitni politički, vojni, društveni (posebno marginalni društveni tokovi koji postaju dominantni) procesi i ličnosti u sklopu događanja koji se vide kao „odvajanje Hrvatske“ od Jugoslavije i otvaranje „srpskog pitanja“. Mi bismo se zadržali na pitanju „ugrožavanja ljudskih prava“ i „etničkom čišćenju“ na prostoru onoga što je nazvano Republika Srpska Krajina, zato što mislimo da se autorka tu služi tzv. metodom poluistina, čak i kad bi „punija“ ili „puna“ istina više odgovarala njenim opštim viđenjima i tumačenjima. Tu je pre svega reč o tome šta se dogodilo sa Hrvatima na teritoriji RSK – kada, kako, zašto i u kom broju su oni napustili, (ili nisu), teritoriju RSK. U glavi II prve knjige (str. 221), autorka citira iskaz predsednika opštine Glina, Ljubomira Madžarca, od 13. avgusta 1994, o početku otvorenih sukoba u Glini 26. juna 1991, dan pošto je Hrvatska proglasila nezavisnost. Taj iskaz (u formi intervjua) završava se rečenicom u kojoj Madžarac kaže „kako je opštinu Glina napustilo 4.500 Hrvata, a iz Hrvatske stiglo 2.500 Srba“. U knjizi se inače uvek na posredan način, preko iskaza drugih (intervjui) ili preko pisanih dokumenata isključivo „antisrpske“ provenijencije, govori o ugrožavanju ljudskih prava, etničkom čišćenju i zločinima koje su Srbi počinili. (Dakle, nikad „kroz usta“ samih Srba učesnika događanja ili njihovih protivnika, nemih svedoka.) U slučaju varošice kao što je Glina i područja glinske opštine, da je malo dublje „zagrebala“, autorka je mogla da čuje da je najveći deo Hrvata (ceni se više od 80% od ukupno 35–36% koliko su stanovništva činili) napustio taj prostor pre ili na samom početku sukoba tzv. hrvatskih specijalnih jedinica (policije) i srpske lokalne „milicije“ (kako se te formacije već nazivaju i u Srbima ne mnogo naklonjenoj literaturi).⁶ Vrlo mali procenat Hrvata je ostao u Glini i na tom području, a hrvatska sela prema Kupi su bukvalno „očišćena tokom vojnih operacija“ koje su usledile, a narod/stanovništvo je isterano iz njih. Dakle, to bi bila neka „punija istina“ o tome i, sa još nekoliko detalja, „gotovo cela istina“. Ovo poslednje bi se odnosilo na to kako je to malo Hrvata što je ostalo na tom prostoru preživelo te ratne godine i vojne operacije „Bljesak“ i „Oluju“, a ta priča bi išla više u prilog Srbima nego protiv njih. Ovo posebno ističemo zato što još važi i „funkcionije“ „istina“ da su Srbi iz istorijske Gornje Krajine „proterali“ „sve“ Hrvate kada su uzeli vlast u svoje ruke.

Drugo, što je trebalo da bude prvo, a što ostaje jedno od upadljivo nejasnih mesta na kraju čitanja ove knjige, jeste pitanje šta je sve dovelo do radikalizaci-

⁶ R. Lukic, *L' Agonie Yougoslavie (1986–2003)*, Les États-Unis et l' Europe face aux guerres balkaniques, la Presses de l' Université Laval, 2003 (Québec, Canada).

je „srpskog pokreta“ u Hrvatskoj pre samog početka konflikta, koji se posle pretvorio u oružanu pobunu. Van opštih i poznatih mesta, pre svega besomučne antisrpske i antihrvatske propagande, ostaje ipak odmerenost aktivnosti i nastupanja jednog Jovana Raškovića (spram Milana Babića), njegov odlazak u Zagreb 23. jula 1990. na razgovor sa Tuđmanom, objavljivanje stenograma tog razgovora u hrvatskoj štampi (nismo, kao i autorka, utvrdili kada), i 25. jula izbor Milana Babića za predsednika Srpskog nacionalnog vijeća na narodnom saboru u Srbu, što je predstavljalo „pobedu“ radikalne struje u srpskom pokretu.

Najupadljivije narušavanje moćnog hronološkog principa, koji bi trebalo da bude podloga za uzročno-posledični princip, jeste pitanje/problem izbivanja rata u Bosni i Hercegovini. Konkretno, odnosi se na tzv. muslimanski puč u Sarajevu 4. aprila 1992. kada su „paralelno sa mobilizacijom počele i vojne akcije“, koje su za nekoliko dana završene međunarodnim priznanjem Bosne i Hercegovine 7. aprila. Tada su BiH priznale SAD i Evropska zajednica, a istog dana i Hrvatska (što je navodno pripremljeno ranije). Tek pošto je na više strana detaljno predočila celu situaciju, citirajući telefonski razgovor između A. Izetbegovića i R. Karadžića, u kojem Karadžić moli Izetbegovića da povuče odluku o mobilizaciji, J. Guskova na 347 strani govori kako su „Srpska dobrovoljačka garda Željka Ražnatovića Arkana i Šešeljevi dobrovoljački odredi krenuli (su) 3. aprila u obračun sa naoružanim muslimansko-hrvatskim trupama u Bijeljini, kada će u okršajima poginuti 41 osoba.“⁷ Sledi opis ulaska (ili je već ušla) vojske JNA u Bosnu i Hercegovinu i početak „etničkog čišćenja“. Dakle, nešto što je bilo očigledan povod – možda bi se taj povod mogao izjednačiti i sa uzrokom rata u Bosni i Hercegovini – postavljeno je u tekstu kao direktna posledica „muslimanskog puča u Sarajevu“ 4. aprila 1992, početka vojnih operacija i međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine.

Prikazali smo naočitiji slučaj poremećaja principa hronologije i kauzalnosti, kako ih je uspostavila J. Guskova, da pokažemo gde je „snaga“ a gde su „slabosti“ jednog ovakvog teksta. Njena slabost nije prikrivanje istine, laganje ili ono što je Džordž Orvel formulisao kao „namerno nepoznavanje činjenica“. J. Guskova malo poremeti hronologiju, „stavi u usta“ drugima, obično protivnicima Srba, ono što samim Srbima ne ide u prilog.

Moramo reći da nismo imali ambicija da ispisujemo sve takve „poremećene tačke“ u ovom obimnom delu, već da ukažemo na najupadljivije, one koje direktno ruše tzv. opšti utisak.

Izvori i literatura sa njihovim pedantnim korišćenjem predstavljaju veliki kvalitet knjige. To je inače na tradiciji ruske historiografije, njenih principa (hronologije, kauzalnosti, ljudska priroda u politici i ratu) koji su toliko inspirisali neka velika imena evropske historiografije. Kod J. Guskove to se posebno odno-

⁷ J. Guskova, nav. delo, knj. 1, str. 338–347.

si na upotrebu novinskih biltena, „pregleda isečaka iz štampe“ i celokupne dnevne štampe, ruske i jugoslovenske, što je doista korišćeno iz dana u dan i što je omogućilo čvrstu i „gotovo nepomerljivu“ hronologiju, dalo neverovatan ritam historiografskom iskazu, uz upotrebu i autorskih članaka. Iskoristivost literature je ipak mogla da bude veća, posebno knjige Borisava Jovića (ali i drugih). Ona prosto pruža mnogo više, i to posebno za osvetljavanje ličnosti Slobodana Miloševića koja, i pored brojnog spominjanja, ostaje „najsivlja mrlja“ ove knjige.⁸

Predviđamo ovoj knjizi dugu i uspešnu upotrebu u kojoj će se sve više i više isticati njeni kvaliteti, a umanjivati njene mane. Vremenom, knjiga će bez sumnje dobijati na vrednosti.

* B. Jović, *Poslednji dani SFRJ: Izvodi iz dnevnika*, Beograd 1995, (ИД „Политика“) str. 491
V. Kadijević, *Moje vidjenje raspada*, Beograd 1993, (ИД „Политика“)
M. Paspalj, *Album iz Krajine*, Biblioteka „Dokument“, ur. Miroslav Toholj, Sarajevo–Beograd 1996.
V. Cimerman, *Poreklo jedne katastrofe. Jugoslavija i njeni rušitelji*, (Biblioteka „Pogovor“, knj. 2), drugo izdanje, Beograd 2003.
D. Oven, *Balkanska odiseja*, Beograd – Radio B92, 1996, str. 410.
R. Holbruk, *Put u Dejton. Od Sarajeva do Dejtona i posle*, Beograd, Dan Graf, 1998.